

EGE BÖLGESİ HALK MÜZİĞİNDEKİ ÇOK SESLİLİK
POLYPHONIC ELEMENTS IN THE FOLK MUSIC OF THE
AEGEAN REGION

Can KARAHAN*

ÖZET

Bu çalışmada, Ege Bölgesi Halk Müziğindeki çoksesli unsurların neler olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Bölgeye ilişkin örneklerin çoksesli unsurlar bakımından değerlendirilmesi sonucunda dem tutma, paralellik ve dem tutma ile paralelliğin birlikte kullanıldığı üç tip belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Çokseslilik, dem tutma, paralellik

ABSTRACT

This study is intended to provide an answer to the question of what the polyphonic elements in the Folk Music of the Aegean Region are. The evaluation of the samples chosen from the region on the basis of polyphonic elements has revealed three types; one in which drone is used; one in which parallelism is used; and one in which both drone and parallelism are used together.

Key words: Polyphony, drone, parallelism

1. GİRİŞ

Bu çalışmada geleneksel dünya halk müziklerinin genel bir özelliği olan çokseslilik uygulamalarında yaygın bir şekilde karşılaşılan farklıses (heterofoni), örtüşme (overlapping), dem tutma (drone-based music), paralellik, sesdeşlik (homofoni) ve oblik ezgi gibi unsurların, Ege bölgesi halk müziğinde kullanımı konu edilmiştir. Yedi coğrafi bölgeyi kapsayan araştırmanın bir dilimini oluşturan bu çalışmada, Ege bölgesi halk müziğine ilişkin örnekler yukarıda belirtilen çoksesli unsurlar bakımından değerlendirilmiştir. İncelenen örnekler “kültürel mozaik” olarak nitelenen Anadolu coğrafyasının çoğu müzikal renklerini yansıtmamakla birlikte, çoksesli unsurlar bakımından diğer bölge halk müzikleri ile

* Dr., Atatürk Üniversitesi, K.K.E.F., Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi ABD.

benzer hatta aynı özellikleri göstermektedir. Benzer olarak nitelendirilen bu özellikler dem tutma, paralellik ve bu iki unsurun birlikte kullanılmasıdır.

Çoksesliliğe ilişkin unsurların tümü hem Anadolu, hem de Ege bölgesi halk müziğinde görülme de kısaca tanıtılması, ilgili örneklerin değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Heterofoni, tek sesli ezgilerde, ana ezginin her notasını ona uyumlu bir notayla destekleme yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Sözer, 1996, s.337). Yani aynı melodinin iki veya daha fazla şekilde değiştirilmiş eş zamanlı kullanımınıdır. Disfoni teriminin anlamı üzerine yazdığı makalesinde Malm şöyle belirtmektedir; heterofoni, her bir partinin ritmik olarak farklı olduğu ama farkın diğer partilerin her biri tarafından aynı melodi üzerinde eş zamanlı çeşitlemeler ile meydana getirildiği çok partili bir müziktir (Arom, 1991, s.35).

Örtüşme, ikinci bir solist veya grubun birincisi kendi cümlesini tam olarak bitirmeden önce, ikincisinin araya girmesi ile oluşan çokseslilik tipidir.

Drone müziğinin çok eskiye dayandığını ve Avrupa ve Avrupa dışı ülkelerin halk müziklerinde hala oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığını hatırlatan *The Riemann Musiklexikon*, drone'un genellikle bir alet veya insan sesinin daha düşük ses perdesine uygulandığını ve çoğunlukla da sabit notalar şeklinde olduğunu belirtmektedir (Arom, 1991, s.36).

“Etnomüzikoloji’de Teori ve Metod” adlı çalışmasında Bruno Nettl, paralellığı farklı perdelerde aynı müzik malzemesinin aynı zamanda farklı partiler tarafından çoğaltılması olarak tanımlamaktadır (Arom, 1991, s.36). Genel olarak paralellik, oktav dışında, sabit aralıklardaki iki veya daha çok farklı partinin eşzamanlı performansı olarak kabul edilir.

Paralellik gibi, homofoni de tüm partilerde benzer bir ritmik vurgulama (artikülasyon) oluşturmaktadır, fakat onların hareketi mutlaka paralel olmak zorunda değildir. Homofoni ile polifoni birbirlerine zıt uygulamalar olarak gösterilebilirler, çünkü homofonide ezgi partisine akorlarla veya daha silik ya da hafif bir tarzda eşlik uygulanırken; polifoni de ise tüm partiler etkin ve homofoni ile karşılaştırıldığında oldukça serbest bir şekilde müziğe katılmakta veya katkıda bulunmaktadır (Arom, 1991, s.37).

Bir müzik yapıtında, ana melodiden sonra, bağımsız ve ikinci derecede önemli konsertant (concertante) parti (Sözer,1996,s.510) olarak tanımlanan obbligato, konçerto nitelikli eserlerde solo çalgı partisine göre ikinci solo partisi olarak değerlendirilmektedir.

Belirtilen terimler, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan halk müziğimize ilişkin çoksesliliğe ilişkin araştırmalarda da elde edilen bulguları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Muzaffer Sarısözen, “Çoksesli Müzik ve Bağlamalar” adlı makalesinde, bağlamada görülen paralel beşlileri organum veya diyafoni olarak tanımlar. Christian Ahrens “Instrumentalmusik und Polyphonie am Schwarzen Meer” (Karadeniz’de enstrümental ve çokseslilik) ve Mahmut Ragıp Gazimihal ise “Anadolu’da Çoksesli Musiki” adlı makalelerinde, dem veya pedal sesini bordun ya da burdon olarak tanımlar. Sadık Uzunoglu “Türk Halk Müziğinde Polifoni Var mıdır?” adlı makalesinde vokal iki sesliliği heterofoni olarak; Laurence Picken “Instrumental Polyphonic Folk Music in Asia Minor” adlı makalesinde dem ve paralel dördü ve beşli yürüyüşleri drone ve diaphony olarak ifade eder. Mahmut Ragıp Gazimihal yine aynı makalesinde homofoni ve monodi terimlerini örnek göstererek “hangisini. ne zaman, hangi üslup hakkında kullanmanın doğru olacağı meselesi batı da bile tartışmalıdır” uyarısını da. bu gibi terimlerin halk müziğimize ilişkin çoksesliliğe ilişkin tipleri ne kadar ifade edebileceği konusunda yapmaktadır.

Değerlendirmeye alınan yazılı ve ses kaydı halindeki örneklerin tümü geleneksel yazıma uygunluk ve karşılaştırma kolaylığı açısından La perdesine aktarılarak tekrar yazılmıştır.

Verilerin yorumuna dayalı olarak, bir durum saptaması niteliği gösteren araştırmada, bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinden betimsel yöntem kullanılmıştır.

2. ÇOKSESLİLİK

Zeybek müziklerinde iki zurnanın birlikte, birinin ezgiyi çalıp diğeri dem tutarak meydana getirdikleri çokseslilik tipi geleneğe özgü bir durumdur. Zurna çalıcılar bu konuda bir kuralı yerine getirir gibi biri ezgiyi çalarken diğeri muhakkak ezginin karar sesinde dem tutmaktadır. Marmara Bölgesi zurnacılarının

-
- * M. Sarısözen, 1940, “Çoksesli Müzik ve Bağlamalar”, Güzel San’atlar Dergisi. Sayı:2. Sayfa; 118, Ankara.
 - * C. Ahrens, 1977, “Instrumentalmusik und Polyphonie am Schwarzen Meer”, I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 20. Sayfa; 8, Ankara.
 - * M. R. Gazimihal, 1940, “Anadolu’da Çoksesli Musiki”, Varlık Dergisi, Cilt: 11, Sayı:175, Sayfa; 179, İstanbul.
 - * S. Uzunoglu, 1951, “Türk Halk Müziğinde Polifoni Var mıdır?”, Türk Folklor Araştırmaları, Cilt:1, Sayı:19, Sayfa. 291, İstanbul.

dizi değiştirme durumunda dem sesini değiştirme uygulamasına Ege Bölgesi zurnacılarına ait, bulunabilen örneklerde rastlanmamıştır.

Bağlama ile çalınan örneklerde yine paralellik ve dem sesi çokseslilik tipi olarak görölmektedir. Dem seslerin durumu çalım tekniği ve yapılan akorda göre değişmektedir. Bu duruma örnek oluşturması açasından Halil Bedii Yönetken, Kütahyalı Aşık Nuri Çavuş'un bağlaması ile ilgili řu bilgileri vermektedir:

"Nuri Çavuş kendi sazının Çoğür ailesinden olduğunu iftiharla söylerdi. Saz mızrabına(Terz'ane), bam teline de (Bap teli) derdi. Sazının boyu 110 santimdi; sapına döşediği bağ adedi 28 idi ama 30 olması gerektiğini söylerdi. Sazında üçerden üç takım, yani 9 tel vardı. Telleri (yüksek, orta, kaba) olmak üzere üç takıma bölerdi, yüksek tel takımı üç tane (la), beyaz tel, orta tel takımından bir tel aynı irtifada (la) beyaz, diğer ikisi bir tam beşli pes (re), hunlardan biri beyaz, diğer ikisi sarı, üçüncü takımdan iki tel ilk takım tellerden bir büyük ikili pes (sol), üçüncü tel de ondan bir oktav kalın sol sarı telden ibaretti. Üç takım tele birden dokunulduğu zaman tam sekizli, büyük ikili, büyük dokuzlu, iki tam beşli, bir tam dörtlü aralığından mürekkep özel bir armoni işitilirdi (Yönetken, 1956, s.1413).

Bölge müziğine ilişkin örnekler arasında vokal çoksesliliğe ilişkin örnekler bulunamamıştır. Bağlama, kendine özgü çalım tarzının oluşturduğu ritmik dem ve paralel sesler ile vokale eşlik sazı olarak kullanılmaktadır.

Aşağıdaki pasaj, Ferruh Arsunar'ın Afyon'dan derlediği "Fadik Türküsü"ne aittir. Bağlamanın vokale eşliği bakımından tipik bir örnek oluşturan "Fadik Türküsü"nde akort olarak bağlama düzeni kullanılmıştır. Ritmik bir şekilde bazen bir bazen iki ses olarak dem tutulmaktadır. Pasajda, çokseslilik tipi olarak paralellik, bağlamanın çalım tarzı ile ilişkili olarak görölmemektedir. Birinci tel Re, ikinci tel Sol üçüncü tel La sesine düzenlenmiştir. Bağlama partiyonundaki La sesi üçüncü telin, Sol sesi ise orta telin boşta tınlaması sonucu dem oluşturmaktadır. Tellerin tümünün çalımda kullanılması ile üç sesli akorlar oluşmaktadır. Bağlama, vokalle birlikte aynı ezgi çizgisini izlemektedir.

L. Picken, 1954, *Instrumental Polyphonic Folk Music in Asia Minor*, In Proceedings of Royal Musical Association, Vol:80, Sayfa: 75, London.

Fadik Türküsü

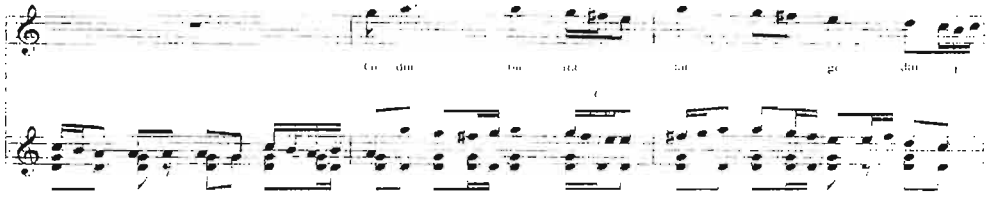

(Ek-1)

Aşağıdaki pasaj, Ferruh Arsunar'ın Kütahya ve Uşak yörelerinden derlediği “Gidin Bulutlar” adlı türküye aittir. Fadik Türküsü ile çokseslilik tipleri bakımından aynı özellikleri gösteren pasajda, bağlama vokale eşlik etmektedir. Yalnız, bağlamanın düzeni kara düzendir. Bağlamanın ikinci telinin boşa tınlamasından kaynaklanan ritmik bir Re dem sesi; bağlamanın üçüncü telinin boşa tınlamasından kaynaklanan ve genellikle aksanlarda gelen ritmik bir Sol demi görülmektedir. Ayrıca bağlamanın birinci telinde seslendirilen ezgi çizgisi ile vokal

partisyonundaki ezgi çizgisi kıyaslandığında, bağlama partisyonu bir “çeşitleme” etkisi vermektedir. Bu durum, türkünün tümünde görülmektedir. Yalnız, türkünün her seslendirilişinde bu uygulamanın yapılıp yapılmadığı konusunda bir bilgi bulunamamıştır.

Gidin Bulutlar

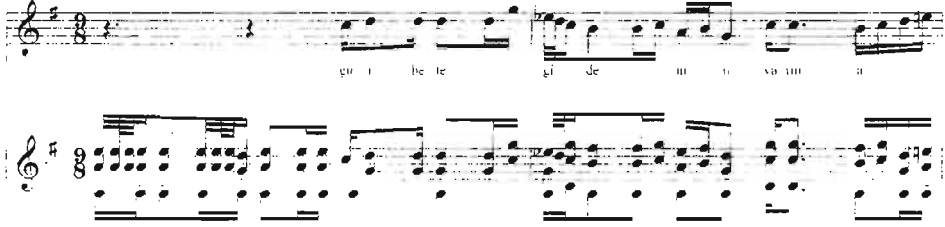

(Ek-2)

Aşağıdaki pasaj, Mustafa Hisarlı'nın üç telli ile çalıp, söylediği ve babası Hisarlı Ahmet'ten derlediği Kütahya yöresinin ve Hisarlı Ahmet'in tanınmış türkülerinden biri olan “Yağmur Yağar” adlı türküye aittir. Bağlama partisyonunda ezgi dizisinin karar sesi ritmik bir şekilde dem sesi olarak duyurulmaktadır. Paralel beşlilerle birlikte tınlayan dem sesleri üç sesli akorların ezgiye eşlik etmesini sağlamaktadır. Ramazan Güngör'ün kopuz düzeni ile çaldığı ezgilerdeki tınlar

tipik bir şekilde bu pasajda da görülmektedir. Paralel sesler birinci ve ikinci tellere birlikte basılarak elde edilmektedir. Çalgının üç telli ve düzeninin bağlama veya kopuz olması bu durumu sağlayan en önemli etkenlerdir. Bağlama partiyonundaki en altta tırlayan La ve Do sesleri bir oktav pestten yazılmıştır.

Yağmur Yağur

(Ek-3)

Aşağıdaki pasaj, İzmir yöresinden Üstad Naci'nin dem tutan zurna eşliğinde iki sesli olarak seslendirdiği hem iki zurna ile çalınan zeybeklere, hem de yöre zeybeklerinin en tanınmışlarından birine tipik bir örnek olan "Harmandalı Zeybeği" ne aittir. Ezgi çalan zurnaya, ezginin karar sesinde sürekli olarak tutulan dem sesi ile eşlik edilmesi yoluyla oluşturulan iki seslilik, belirtilen ve diğer zeybek havalarında da oldukça yaygın bir şekilde görülen ve kullanılan çokseslilik tipidir. Dem ya da pedal sesindeki süreklilik, nefes çevirme diye tabir edilen üfleme tekniği ile sağlanmaktadır. Bağlama partiyonlarında görülen dem sesindeki ritmik oynamalar, dem tutan zurna partiyonlarında, nefes çevirme yolu ile kesintisiz ve sürekli bir dem olarak kullanılmaktadır. Bu pasajda görülen dem sesi, yapı veya kuruluş, Ege Bölgesi zeybek oyunlarına iki zurna ile eşliğin tipik bir örneği olarak gösterilebilir.

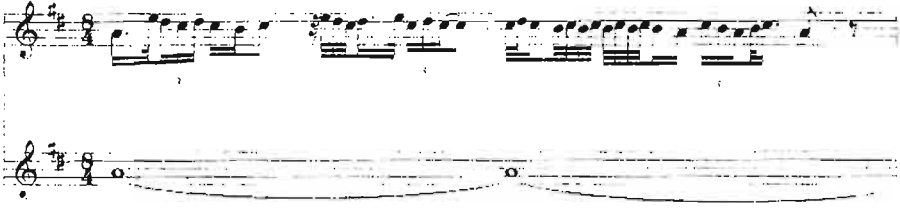
Harmandalı

(Ek-4)

Aşağıdaki pasaj, İzmir yöresinden Üstad Naci'nin sürekli ve ezginin karar sesinde tutulan pedal eşliğinde, zurna ile seslendirdiği “Kadıoğlu Zeybeği”ne aittir. Harmanda! Zeybeğinde veya iki zurna ile seslendirilen diğer zeybeklerdeki dem tutma ile oluşturulan iki seslilik bu zeybek havasında da kendini göstermektedir.

Kadıoğlu Zeybeği

(Ek-5)

3. SONUÇLAR

Ege bölgesi halk müziğinde çoksesli unsurlar kendini çalgı müziğinde göstermektedir. Vokal çoksesliliğe ilişkin sesli veya notaya alınmış bir örnek bulunamamıştır. Çalgısal müzikte çokseslilik üç tiptedir.

- Durak ve güçlü gibi önem arz eden bazı sesler üzerinde ezgiye eşlik eden dem sesleri,
- Ezgiye bir tam dörtlü ve beşli aralığında paralel ezgiler ile yapılan eşlikler,
- Yukarıda belirtilen iki unsurun birlikte kullanıldığı durumlar.

Ezginin durak sesinde yapılan dem eşliği zurna çiftleri ve bağlama ailesi çalgılarında; ana ezgiye hem dem sesi, hem de paralel ezgiler ile yapılan eşlik ise genel bir ifade ile bağlama ailesi çalgılarında yaygın bir şekilde görülmektedir. Çoksesliliğin niteliğini belirleyen veya etkileyen üç önemli unsur dikkat çekmektedir.

- Çalgının yapısı ve teknik özellikleri,
- Çalınan ezginin durak ve güçlü (yarı durak) gibi sesleri,
- Çalınan ezgiye eşlik için kullanılan geleneksel çalım tarzları.

Bağlama ailesi çalgılarında kullanılan tel sayıları ve çalımda kullanılan akortlar: ezginin seslendirildiği dizi veya dizilerdeki seslerin hiyerarşisi ile

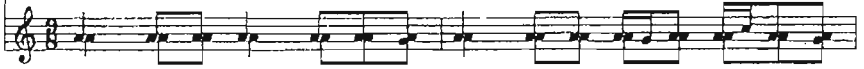
bağlantılı olarak kullanılan dem ve paralel sesler; çalımda kullanılan teknikler (şelpe, zurna için nefes çevirme) çoksesliliğin niteliğini belirleyen unsurlar olarak gösterilebilir.

KAYNAKLAR

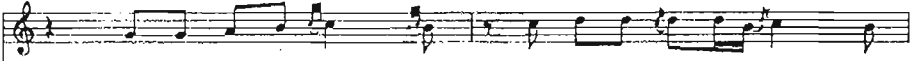
- Arom, S., 1991, African Polyphony and Polyrhythm, Cambridge University Press.
Sidney.
- Sözer, V., 1996, Müzik / Ansiklopedik Sözlük, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yönetken, H.B., 1956, Kütahya Folkloru

Fadik Türküsü

Vokal

Bağlama

Ferih Arsunar, 1948, Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler II, Sayfa; 21, Ankara.

Gidin Bulutlar

Vokal

Bağlama

Ferruh Arsunar, 1948, Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler III, Sayfa; 17, Ankara.

Yağmur Yağar

Vokal

Üç telli

The image displays a musical score for the piece 'Yağmur Yağar'. It consists of four systems of music. Each system includes a vocal line (labeled 'Vokal') and a three-stringed guitar line (labeled 'Üç telli'). The vocal line is written in a single staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The guitar line is written in two staves: the upper staff has a treble clef and the lower staff has a bass clef. The guitar part features a complex, rhythmic pattern with many beamed notes. The first system shows the vocal line with a few notes, followed by the guitar part. The second and third systems show the guitar part with more complex rhythmic patterns. The fourth system shows the vocal line with a few notes, followed by the guitar part. The score is arranged in a vertical layout, with the vocal line at the top and the guitar part below it.

Hisarlı Ahmet, 1997, Kütahya'nın Pınarları, Kalan Müzik, İstanbul. (Kaset)

Harmandalı

zurna

zurna

zurna

zurna

Üstad Naci, Zeybekler 1, Emir Müzik, İstanbul. (Kaset)

Kadioğlu Zeybeği

zurna

zurna

Üstad Naci, Zeybekler 1, Emir Müzik, İstanbul. (Kaset)